

Regionalizmy w polskim języku migowym

Język migowy jest, w rękach jego mistrzów językiem pięknym i pełnym ekspresji; to język dla którego ani natura, ani sztuka, nie znalazły substytutu umożliwiającego głuchym kontakt między sobą. Ci, którzy nie znają języka migowego, nie potrafią zrozumieć, jak ogromne możliwości daje on niesłyszącym, jak wielki jest jego wpływ na umysły i życie społeczne ludzi pozbawionych słuchu, jego roli jako nośnika myśli do tych, którzy w przeciwnym razie pozostawaliby w ciemności. Nie mogą też zrozumieć przywiązania głuchych do swojego języka. Tak długo, jak na naszej planecie będzie choć dwoje niesłyszących, którzy będą się porozumiewać, język migowy będzie istniał.

J. Schuyler Long

Pojęcie regionalizmu językowego

Według *Słownika Języka Polskiego* „regionalizm to cechy wymowy, forma gramatyczna, wyraz lub konstrukcja składniowa, właściwe mowie pewnego regionu (pewnej okolicy) kraju, niekiedy upowszechnione w języku ogólnym”¹. Według innego źródła — *Szkolnego Słownika Nauki o Języku* — „regionalizm (z łaciny *regionalis* = dotyczący okolicy) to cecha wymowy, wyraz, związek, konstrukcja składniowa właściwe mowie pewnego regionu, niekiedy upowszechniona w języku ogólnym”².

W przeciwieństwie do słownictwa środowiskowego, które nieustannie się zwiększa, wyrazy swoiste dla pewnych obszarów Polski, czyli regionalizmy, stopniowo zanikają. Po pierwsze w niezbyt odległej przeszłości, bo w początkach XX wieku, zamarły dwa podstawowe źródła powstawania regionalizmów. Jedno z nich stanowił utrzymujący się do roku 1918 podział kraju granicami trzech zaborów, który izolował od siebie trzy główne odmiany lokalnej polszczyzny:

---

¹ *Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 1998, s. 32.

² J. Malczewski, *Szkolny Słownik Nauki o Języku*, Warszawa 1997, s. 159.

królewiecką (pod zaborem rosyjskim), galicyjską (pod zaborem austriackim) i wielkopolską (pod zaborem pruskim) oraz prowadził do ich niezależnego rozwoju. Drugie źródło regionalizmów — wpływ gwar ludowych na język miejski — charakterystyczne jeszcze dla okresu międzywojennego, w naszych czasach niemal zupełnie zanikło.

Trzeba pamiętać, że regionalizmy to zwykłe słowa, co najmniej dziewiętnastowieczne, oznaczające często przedmioty, które stopniowo wychodzą z użycia. Oczywiście wyrazy regionalne wycofują się z obiegu stopniowo. Najszybciej wyzbywa się ich młodzież, najdłużej utrzymują się w języku starszego pokolenia. Regionalizmy — zdaniem wielu osób, zwłaszcza wychowanych w środowisku stołecznym — to wyrazy „gorsze” ujawniające prowincjonalność osób, które się nimi posługują. Jest to opinia niesłuszna. Właśnie w lokalnych odmianach polszczyzny zachowało się wiele pięknych wyrazów rodzimych, niepotrzebnie potem wypartych przez pożyczki, jak choćby przechadzka, która ustąpiła miejsca obcemu spacerowi. Regionalizmy ubarwiają język codzienny, który staje się coraz bardziej „znormalizowany”, a przez to pozbawiony jakiegoś indywidualnego piękna. Pełnią też w kontaktach między ludźmi ważną funkcję, którą nazywa się prezentacyjną: niezależne od swej podstawowej treści informują o środowisku terytorialnym, z którego wywodzi się nadawca wypowiedzi, albo o miejscu jego zamieszkania, a czasem nawet o zmiennych kolejach jego losu, jeżeli używa on regionalizmów różnych dzielnic³.

Zróznicowanie regionalne polszczyzny, utrzymujące się przez całe wieki, w wieku XX zaczęło się zacierać. Wpłynęło na to wiele czynników, takich jak upowszechnienie szkoły polskiej po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, a wraz z nią znajomości polszczyzny literackiej, dalszy postęp w rozwoju oświaty na wsi po drugiej wojnie światowej, wpływ ogólnopolskiej wersji języka mówionego w środkach masowego przekazu (radio, telewizja) oraz przemieszczanie się ludności wiejskiej do miast, spowodowało, że na wsi posługują się gwarą najczęściej osoby starsze.

W polskim języku migowym również występują odmiany regionalne. Rozbiory Polski, w końcu XVIII wieku, spowodowały ograniczenie kontaktów

---

³ D. Buttle, *Język i my 2. Podręcznik do języka polskiego dla szkół średnich*, Warszawa 1994, s. 67–72.

Polaków znajdujących się w różnych zaborach. Powstałe w XIX wieku w różnych zaborach szkoły dla dzieci niesłyszących stały się źródłem tworzenia odrębnych języków migowych, właściwych tym szkołom. Z tego też względu w każdym z trzech zaborów rozwijał się inny język migowy. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, okazało się, że na terenie kraju istnieją znaczne różnice dialektalne w języku migowym. Po II wojnie światowej nastąpiły kolejne istotne zmiany. Przesunięcie granic Polski na zachód spowodowało, że pozostało na terenie Polski wielu niesłyszących pochodzenia niemieckiego, posługujących się całkowicie odmiennym językiem migowym. Wszystko to spowodowało, że po II wojnie światowej na obszarze Polski funkcjonowało równolegle kilka języków migowych. Dopiero w latach sześćdziesiątych powołano Komisję Unifikacyjną, a także wydano pierwsze słowniki i podręczniki do nauki języka migowego. Mimo unifikacji znaków nadal w wielu regionach Polski spotykamy odmienne od zunifikowanych znaki migowe, specyficzne dla danego regionu.

Regionalizmy w języku migowym to całkowicie nowy i niepodejmowany dotychczas temat badań. Brak jest jakiegokolwiek literatury, opracowań czy też tekstów źródłowych na ten temat. W praktyce, w codziennym życiu, można spotkać się bardzo często z różnicami regionalnymi w języku migowym. Szczególnie są one widoczne podczas pierwszych miesięcy nauki w szkołach średnich dla niesłyszących.

Celem badawczym niniejszej pracy było odnalezienie znaków polskiego języka migowego mających charakter regionalizmów i porównanie ich ze zunifikowanym polskim językiem migowym. Jednocześnie starałam się ukazać różnice występujące w polskim języku migowym. W celu odnalezienia znaków polskiego języka migowego mających charakter regionalizmów i porównanie ich ze zunifikowanym polskim językiem migowym przeanalizowałam wspólnie z Anią Tylki 203 regionalizmy pochodzące z następujących regionów: Polski centralnej, Warmii i Mazur, Pomorza, Dolnego Śląska, Raciborza i okolic, Podkarpacia. Regionalizmy te dotyczyły 67 pojęć, w tym 51 rzeczowników, 8 czasowników (bezokoliczników), 7 przymiotników i 1 przysłówka. W oparciu o te badania powstała praca magisterska moja i Ani. Zestawienie wszystkich badanych regionalizmów przedstawiono w tabeli.

Zestawienie i omówienie badanych znaków migowych

Lp.	Pojęcie	C	WM	Pm	Dś	R	Pk	Razem
1	Autobus	+	+			+ (m)	+	4
2	Badać	+		+				2
3	Bagaż	+		+				2
4	Bajka	+	+	+		+		4
5	Bal	+		+				2
6	Bałagan		+					1
7	Bawić			+ (m)		+		2
8	Benzyna	+ (m)	+	+	+		+	5
9	Brak	+		+				2
10	Całować	+	+	+			+	4
11	Cebula		+	+			+	3
12	Chemia			+			+ (m)	2
13	Ciasny	+		+				2
14	Cierpieć		+ (m)				+	2
15	Cytryna	+	+ (m)	+	+	+	+	6
16	Czytać	+ (m)					+	2
17	Data	+	+	+				3
18	Denerwować	+		+				2
19	Dług	+	+				+ (m)	3
20	Dworzec	+		+			+	3
21	Dyplom	+	+					2
22	Dziecko	+	+	+ (m)			+	4
23	Fryzjer	+	+	+		+	+ (m)	5
24	Gęsty	+		+			+	3
25	Głodny	+ (m)	+				+	3
26	Gniew	+						1
27	Gwarancja	+ (m)	+	+	+ (m)		+	5
28	Gwóźdź	+ (m)	+	+			+	4
29	Herbata	+				+	+	3
30	Hiszpania	+	+	+			+	4
31	Holandia	+ (m)	+					2
32	Jajo	+		+			+	3
33	Kartofel	+ (dp)		+ (dp)		+ (dp)	+ (dp)	4
34	Kino		+ (dp)		+ (dp)	+ (dp)	+ (dp)	4
35	Kłamać		+				+	2
36	Koszula				+		+	2
37	Kredyt	+					+	2
38	Kwas		+	+			+	3

39	Lalka	+		+				2
40	List	+	+	+		+	+	5
41	Litr	+		+	+		+	4
42	Łakomy	+ (m)					+	2
43	Mąka	+	+		+		+	4
44	Most		+	+		+	+	4
45	Nerwowy	+						1
46	Niespodzianka	+	+				+	3
47	Ogórek						+	1
48	Pantofle		+	+	+	+	+	5
49	Przykro	+	+			+	+	4
50	Puszka		+	+	+			3
51	Rekord		+		+		+	3
52	Renta	+		+				2
53	Sen		+ (m)	+			+	3
54	Sport	+ (m)		+			+	3
55	Spódnica	+	+				+	3
56	Strach	+	+	+			+	4
57	Suchy		+	+				2
58	Szewc	+			+		+	3
59	Szpital		+				+	2
60	Szyć		+	+ (m)			+	3
61	Śliwka	+	+	+			+	4
62	Targ	+	+	+			+	4
63	Trawa	+	+	+	+		+	5
64	Upał	+					+	2
65	Wieś	+ (m)	+ (m)			+	+	4
66	Wiewiórka	+	+		+ (m)		+	4
67	Zakochany (-)	+		+				2
	Razem	49	40	40	13	13	48	203

Objaśnienia do tabelki i opisów znaków:

- C – Polska centralna (Łódź)
 WM – Warmia i Mazury (Olsztyn)
 Pm – Pomorze (Wejherowo)
 DŚ – Dolny Śląsk (Wrocław)
 R – Racibórz i okolice (Górny Śląsk)
 Pd – Podkarpacie (Rzeszów)
 + – stwierdzono regionalizm w języku migowym w tym regionie
 (m) – podobieństwo regionalizmu do znaku zunifikowanego
 (dp) – podobieństwo regionalizmu do pozostałych
 (-) – brak znaku zunifikowanego

Najliczniejszą grupę regionalizmów stwierdzono w centralnej Polsce (49) i na Podkarpaciu (48). Niewiele mniej na Warmii i Mazurach oraz na Pomorzu — po 40 regionalizmów. Na Dolnym Śląsku oraz w Raciborzu i okolicach znacznie mniej, ponieważ tylko po 13 w każdym regionie.

Starałam się również ukazać występujące w Polskim Języku Migowym pewne uniwersalne cechy języka — przejawiające się w występowaniu takich elementów jak regionalizmy.

Po przeanalizowaniu 203 regionalizmów spodziewałam się większego bogactwa i różnorodności oraz ich odmienności, choćby z uwagi na odmienne historyczne wpływy kulturowe w tych regionach. Jednakże od tamtych czasów minęło co najmniej pół wieku.

Moim pragnieniem jest również zarejestrowanie tych elementów języka migowego, które narażone są na wpływy ogólnopolskiego oddziaływania zunifikowanego języka migowego i systemu językowo-migowego lansowanymi w szkolnictwie dla niesłyszących, które mogą w konsekwencji ulegać stopniowemu zanikowi. Wskazanie tych regionalizmów może być poniekąd próbą ich ocalenia od zapomnienia w języku migowym. Dzięki temu ta spuścizna kultury głuchych zostanie, jak mówił K. I. Gałczyński, „ocalona od zapomnienia” dla potomnych na wypadek nieodwracalnych kulturowych zmian w języku migowym w przyszłości.

autobus 1

autobus 2

autobus 3

bajka 1

bajka 2

bajka 3

brak 1

brak 2

ciasny 1

ciasny 2

cytryna 1

cytryna 2

fryzjer 1

fryzjer 2

fryzjer 3

głodny 1

głodny 2

herbata 1

herbata 2

herbata 3

kino 1

kino 2

kino 3

litr 1

litr 2

litr 3

mąka 1

mąka 2

mąka 3

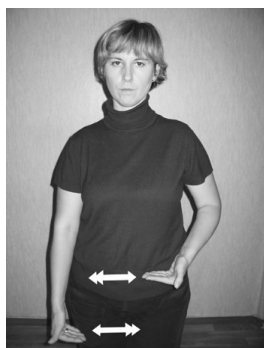
śliwka 1

śliwka 2

spódnica 1

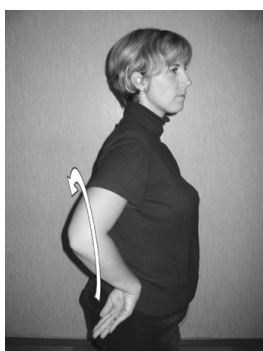
spódnica 2

spódnica 3

wiewiórka 1

wiewiórka 2

wiewiórka 3

Żadna inna niepełnosprawność, poza głuchotą, nie powoduje tak silnej tożsamości środowiskowej i językowej. Tożsamość ta opiera się na wspólnym języku, a także odizolowaniu się osób głuchych od osób słyszących. Wielu niesłyszących uważa, że to ludzie słyszący narzucają im, którym językiem mają się porozumiewać. Wymagają od nich uczenia się języka większości, bowiem inaczej nie będą przez nich akceptowani. Tymczasem język migowy jest takim samym pełnowartościowym językiem, jak język osób słyszących. Trzeba jednak zaznaczyć, że integracja osób niesłyszących ze słyszącymi, poza pewnymi wyjątkami, nigdy nie będzie integracją pełną. Tylko wspólnota niesłyszących zapewnia możliwość pełnej samorealizacji, a osoby pełnosprawne powinny stworzyć warunki, aby osoby głuche od wczesnego dzieciństwa mogły przygotować się do życia w obu społecznościach.